

MONTENEGRIN JOURNAL FOR SOCIAL SCIENCES

Volume 8. 2024. Issue 2.

CIP - Каталогизacija у публикацији
Национална библиотека Црне Горе, Цетиње
COBISS.CG-ID 32743952

ISSN 2536-5592

Publisher: Center for Geopolitical Studies

Center for Geopolitical Studies

Časopis *Montenegrin Journal for Social Sciences* upisan je u evidenciju medija, Ministarstva kulture Crne Gore pod rednim brojem 782.

MJSS
MONTENEGRIN JOURNAL FOR SOCIAL SCIENCES

Volume 8. 2024. Issue 2. Podgorica, December 2024.

The works published in this issue of the MJSS journal were presented at the international scientific conference Intercultural dialogue - migration, integration, minority communities, held on October 18, 2024 in Podgorica as part of the project: Jean Monnet Module for Multidisciplinary studies on integration and migration through intercultural dialogue

Editor in Chief: Adnan Prekic

Editors: Zivko Andrijasevic, Dragutin Papovic, Ivan Tepavcevic, Milan Scekic.

Guest editors: Sonja Spadijer, Dragan Bogojevic

International editorial board: John K. Cox, North Dakota State University, Fargo, UNITED STATES; Tvrтко Jakovina, University of Zagreb, Zagreb, CROATIA; Lidia Greco, University of Bari, Bari, ITALY; Helena Binti Muhamad Varkkey, University of Malaya, Kuala Lumpur, MALAYSIA; Vít Hloušek, Masaryk University, Brno, CZECH REPUBLIC; Adrian Hatos, Universitatea „Babeş-Bolyai” Cluj, ROMANIA; Srdja Pavlovic, University of Alberta, CANADA.

Montenegrin Journal for Social Sciences is indexed in: CEOL - Central and Eastern European Online; ERIH PLUS; Google Scholar; Index Copernicus; CiteFactor; Scientific Indexing Services (SIS); ISRA - Journal impact factor; Electronic Journals Library; ROAD; General Impact Factor; OAJI - Open Academic Journals Index; Slavic Humanities Index.

Proofreading and lecture in English: Danijela Milićević

Proofreading and lecture in Montenegrin: Miodarka Tepavčević

Address: Danila Bojovića bb 81 400 Nikšić, Montenegro;

E-mail: mjss@ucg.ac.me

www.mjss.ac.me

Prepress and print: Pro file - Podgorica

Circulation: 100 copies

Volume 8. 2024. Issue 2. Podgorica, December 2024.

CONTENTS:

- LINGUISTIC ASPECTS OF MINORITIES' INTEGRATION IN MONTENEGRO:
APPLYING EUROPEAN VALUES IN THE CONTEXT OF LINGUISTIC DIVERSITY
Anica BOJIC..... p.196.
- THE INFLUENCE OF ECONOMIC AND POLITICAL FACTORS ON MIGRATION
TO THE EU - CASE STUDY: SYRIA AND LIBYA
Milica DJUROVIC..... p.211.
- TRANSLATION/INTERPRETING IN THE EUROPEAN UNION AND CANDIDATE
COUNTRIES PREPARING FOR MEMBERSHIP: CHALLENGES AND PERSPECTIVES
Olivera VUSOVIC..... p.236.
- MIGRATION ON THE EASTERN COAST OF THE ADRIATIC AS A FUNCTION OF
INTERCULTURAL DIALOGUE - CASE STUDY OF THE MONTENEGRO
COMMUNITY IN PEROJ
Dragan BOGOJEVIC, Adnan PREKIC..... p.268.
- LINGUISTIC-STYLISTIC ASPECTS OF INTERCULTURAL DIALOGUE IN THE
POEM "BANOVIĆ STRAHINJA".
Milena BURIC..... p.286.
- ASPECTS OF GERMAN CULTURAL DIPLOMACY IN MONTENEGRO: A FOCUS ON
EDUCATION
Sabina OSMANOVIC..... p.307.
- THE SECURITIZATION OF MIGRATION THROUGH MEDIA REPORTING: THE
CASE OF MONTENEGRO
Jelisaveta BOGOJEVIC, Radenko SCEKIC..... p.333.
- MONTENEGRO ON THE WAY TOWARDS A UNIFORM EUROPEAN
INSURANCE MARKET: A REVIEW OF THE NEW EU REGULATORY
FRAMEWORK
Milijana NOVOVIC BURIC, Milan RAICEVIC..... p.366.
- HOW DO MONTENEGRIN POLITICIANS TWEET? A CRITICAL ANALYSIS OF
TWEETS DURING THE FIRST 100 DAYS OF THE 44th GOVERNMENT OF
MONTENEGRO
Sonja SPADIJER, Sabina OSMANOVIC, Nemanja STANKOV, Jasmina NIKCEVIC..p.386.

CLASSIFICATION AND ADAPTATION OF LOAN WORDS - LINGUISTIC AND CULTURAL IMPACT Aleksandra BANJEVIC	p.427.
BUDGET AND BUDGET CONTROL IN THE EUROPEAN UNION Gordana PAOVIC JEKNIC	p.456.
THE EUROPEAN UNION AND CONTEMPORARY MIGRATION PROCESSES AND CHALLENGES Vedran VUJISIC	p.467.
THE IMPACT OF CULTURE ON MANAGEMENT PRACTICES IN INTERNATIONAL BUSINESS Marina BANOVIC	p.487.
MIGRATIONS IN LITERATURE AND ART Jasmina NIKCEVIC	p.523.
HABERMAS'S CONSTITUTIONAL PATRIOTISM AS A FRAMEWORK FOR POLITICAL IDENTITY IN MONTENEGRO Dragana DELIC	p.540.

REVIEW

THE SIGNIFICANCE OF INTERCULTURAL DIALOGUE IN ENHANCING MULTIETHNIC HARMONY AND THE POSITION OF ETHNOCULTURAL MINORITIES Igor MRDAK	p.561.
MIGRATION AS SECURITY CHALLENGE FOR EU Milica DJUROVIC	p.565.
INSTRUCTIONS FOR AUTHORS.....	p.570.

Glavni i odgovorni urednik: Adnan Prekić

Urednici: Živko Andrijašević, Dragutin Papović, Ivan Tepavčević

Gostujući urednici: Sonja Špadijer, Dragan Bogojević

Međunarodni uređivački odbor: John K. Cox, North Dakota State University, Fargo, UNITED STATES; Tvrtko Jakovina, University of Zagreb, Zagreb, CROATIA; Lidia Greco, University of Bari, Bari, ITALY; Helena Binti Muhamad Varkkey, University of Malaya, Kuala Lumpur, MALAYSIA; Vít Hloušek, Masaryk University, Brno, CZECH REPUBLIC; Adrian Hatos, Universitatea „Babeş-Bolyai” Cluj, ROMANIA; Srđa Pavlović, University of Alberta, KANADA.

Montenegrin Journal for Social Sciences indeksira se u sljedećim naučnim bazama: CEOL - Central and Eastern European Online; ERIH PLUS; Google Scholar; Index Copernicus; CiteFactor; Scientific Indexing Services (SIS); ISRA - Journal impact factor; Electronic Journals Library; ROAD; General Impact Factor; OAJI - Open Academic Journals Index; Slavic Humanities Index.

Lektura i korektura na engleskom: Danijela Milićević

Lektura i korektura na crnogorskom: Miodarka Tepavčević

Adresa: Danila Bojovića bb 81 400 Nikšić, Crna Gora;

E-mail: mjss@ucg.ac.me

www.mjss.ac.me

Priprema i štampa: Pro file - Podgorica

Tiraž: 100 primjeraka

Volume 8. 2024. Issue 2. Podgorica, December 2024.

SADRŽAJ:

- LINGVISTIČKI ASPEKTI INTEGRACIJE MANJINSKIH ZAJEDNICA U CRNOJ GORI:
PRIMJENA EVROPSKIH VRIJEDNOSTI U KONTEKSTU JEZIČKE RAZLIČITOSTI
Anica BOJIĆ.....str. 196.
- UTICAJ EKONOMSKIH I POLITIČKIH FAKTORA NA MIGRACIJE PREMA EU -
STUDIJA SLUČAJA : SIRIJA I LIBIJA
Milica ĐUROVIĆ.....str.211.
- PREVOĐENJE U EVROPSKOJ UNIJI I DRŽAVAMA KANDIDATIMA ZA ČLANSTVO:
IZAZOVI I PERSPEKTIVE
Olivera VUŠOVIĆ..... str.236.
- MIGRACIJE NA ISTOČNOJ OBALI JADRANA U FUNCiji INTERKULTURNOG
DIJALOGA-STUDIJA SLUČAJA CRNOGORSKE ZAJEDNICE U PEROJU
Dragan BOGOJEVIĆ, Adnan PREKIĆ..... str.268.
- LINGVOSTILISTIČKI ASPEKTI INTERKULTURNOG DIJALOGA U PJESMI
„BANOVIĆ STRAHINJA“
Milena BURIĆ..... str.286.
- NJEMAČKA KULTURNA DIPLOMATIJA U CRNOJ GORI SA FOKUSOM NA
OBRAZOVANJE
Sabina OSMANOVIĆ..... str.307.
- SEKURITIZACIJA MIGRACIJA KROZ MEDIJSKA IZVJEŠTAVANJA: SLUČAJ
CRNE GORE
Jelisaveta BOGOJEVIĆ, Radenko ŠČEKIĆ..... str.333.
- CRNA GORA NA PUTU KA JEDINSTVENOM EVROPSKOM TRŽIŠTU
OSIGURANJA: OSVRT NA NOVE EU REGULATORNE OKVIRE
Milijana NOVOVIĆ BURIĆ, Milan RAIČEVIĆ..... str.366.
- KAKO TVITUJU CRNOGORSKI POLITIČARI - KRITIČKA ANALIZA DISKURSA
TVITOVA TOKOM PRVIH STO DANA 44. VLADE CRNE GORE
Sonja ŠPADIJER, Sabina OSMANOVIĆ, Nemanja STANKOV, Jasmina NIKČEVIĆ str.386.

KLASIFIKACIJA I ADAPTACIJA POZAJMLJENICA LINGVISTIČKI I KULTURNI
UTICAJ
Aleksandra BANJEVIĆ..... str.427.

BUDŽET I BUDŽETSKA KONTROLA U EVROPSKOJ UNIJI
Gordana PAOVIĆ JEKNIĆ..... str.456.

EVROPSKA UNIJA I SAVREMENI MIGRACIONI PROCESI I IZAZOVI
Vedran VUJISIĆ..... str.467.

UTICAJ KULTURE NA UPRAVLJAČKE PROCESSE U MEĐUNARODNOM
BIZNISU
Marina BANOVIĆ..... str.487.

MIGRACIJE U KNJIZEVNOSTI I UMJETNOSTI
Jasmina NIKČEVIĆ..... str.523.

HABERMASOV USTAVNI PATRIOTIZAM KAO OKVIR ZA POLITIČKI IDENTITET
U CRNOJ GORI
Dragana DELIĆ..... str.540.

PRIKAZI

ZNAČAJ INTERKULTURNOG DIJALOGA ZA UNAPRJEĐENJE
MULTIETNIČKOG SKLADA I POLOŽAJA MANJINSKIH ETNO-KULTURNIH
ZAJEDNICA.
Igor MRDAK..... str. 561.

MIGRACIJE KAO SIGURNOSNI IZAZOV ZA EU
Milica ĐUROVIĆ..... str.565.

UPUTSTVA ZA AUTORE..... str.570.

Review Paper

CRNA GORA NA PUTU KA JEDINSTVENOM EVROPSKOM TRŽIŠTU OSIGURANJA: OSVRT NA NOVE EU REGULATORNE OKVIRE

Milijana NOVOVIC BURIC¹

University of Montenegro, Faculty of Economics

e-mail: mnovovic@ucg.ac.me

Milan RAICEVIC²

University of Montenegro, Faculty of Economics

e-mail: milan.raicevic@ucg.ac.me

ABSTRACT:

The integration of Montenegro into the single European insurance market requires harmonizing legislative and regulatory frameworks with European standards. This paper highlights the importance of the Solvency II Directive, which mandates that insurance companies adopt a comprehensive and integrated risk management system to ensure adequate protection for policyholders by maintaining sufficient capital to absorb unforeseen losses. Additionally, the paper provides an overview of IFRS 17, which marks a significant transformation in the accounting treatment of insurance contracts, necessitating fundamental changes in revenue recognition, liability assessment, and risk management practices.

¹ **Milijana NOVOVIĆ BURIĆ** – zaposlena je na Ekonomskom fakultetu u Podgorici od 2001. godine. Finansije i osiguranje su ključna oblast njenog interesovanja i istrživanja. Doktorske studije završila je na Univerzitetu Crne Gore, Ekonomskom fakultetu u Podgorici. Magistrirala je na Ekonomskom fakultetu u Beogradu.

² **Milan RAICEVIĆ** – rođen je 1997. godine na Cetinju, gdje je završio osnovnu i srednju školu. Diplomirao i magistrirao je na Ekonomskom fakultetu Univerziteta Crne Gore, a trenutno je student doktorskih studija na istoimenom fakultetu. Njegovo polje interesovanja su finansije i osiguranje. Zaposlen je na Ekonomskom fakultetu Univerziteta Crne Gore kao saradnik u nastavi.

Furthermore, the paper discusses the unique characteristics of the Montenegrin insurance market and emphasizes the need to develop effective strategies to address the challenges of integrating the Montenegrin insurance sector into the single European market.

KEY WORDS:

Insurance market; Solvency II; IFRS 17; Montenegro; EU;

SAŽETAK:

Integracija Crne Gore u jedinstveno evropsko tržište osiguranja predstavlja važan segment njene šire strategije pristupanja Evropskoj uniji, odnosno podrazumijeva harmonizaciju zakonodavnih i regulatornih okvira sa EU standardima. Cilj ovog rada je da ukaže na prilagođavanje nacionalnog tržišta i zakona direktivi Solventnost II, koja nameće osiguravajućim kompanijama implementaciju sveobuhvatnog i integrisanog sistema upravljanja rizicima, kako bi se kroz obezbjeđenje potrebnog nivoa kapitala, kojim se apsorbuju sve nepredvidive štete, garantovala adekvatna zaštita osiguranika i korisnika osiguranja. Takođe, ovim radom daje se i osvrt na MSFI 17, koji predstavlja značajan pomak u računovodstvenom tretmanu ugovora o osiguranju, što zahteva temeljne promjene u načinu priznavanja prihoda, procjene obaveza, ali i upravljanja rizicima u osiguranju. Dakle, ovim radom ukazuje se na specifičnosti crnogorskog tržišta osiguranja, kao i na neophodnost pronalaženja adekvatnih strategija za uspješno upravljanje predstojećim izazovima integracije crnogorskog tržišta osiguranja u jedinstveno evropsko tržište.

KLJUČNE RIJEČI:

Tržište osiguranja; Solventnost II; MSFI 17; Crna Gora; EU.

Uvod

Crnogorsko tržište osiguranja, kao važan segment ukupnog finansijskog sistema za privredni rast i razvoj zemlje, doživljava značajnu transformaciju i modernizaciju, prije svega kroz regulativne promjene, a zatim i povećanje konkurencije, inovacije i digitalizaciju. Važan pokretač razvoja osiguranja u Crnoj Gori, ali i jedan od uslova za integrisanje u evropsko tržište osiguranja, svakako jeste harmonizacija crnogorskog zakonodavstva sa evropskim standardima.

Direktiva Solventnost II (S2), koja je postavila značajnije zahteve za iznose neophodnog kapitala i upravljanje rizicima, ključna je za jačanje solventnosti društava za osiguranje, odnosno stabilnosti ukupnog tržišta. Pored jačanja solventnosti kroz obezbijeđenje minimalnog i potrebnog kapitala osiguravača, koncepta ORSA (Own Risk and Solvency II Assessment) za bolje upravljanje rizicima, ovom direktivom povećava se i transparentnost njihovog poslovanja, a time i povjerenje građana, investitora, kao i drugih stejkholdera u industriju osiguranja.

Od 1. januara 2023. godine, u većini evropskih zemalja, Međunarodni standard finansijskog izvještavanja 17 (MSFI 17) zamijenio je prethodni standard Ugovori o osiguranju - MSFI 4 i postavio nove, strože zahtjeve za finansijsko izvještavanje u sektoru osiguranja. MSFI 17 suštinski doprinosi većem nivou transparentnosti i uporedivosti finansijskih izveštaja osiguravajućih kompanija. Tačnije, ovim standardom finansijski izveštaji će biti standardizovaniji, omogućavajući investitorima i regulatorima bolji uvid u stvarnu finansijsku poziciju i performanse osiguravača. Iako MSFI 17 donosi značajne izazove u smislu prilagođavanja sektora osiguranja novim poslovnim procesima, tehnologijama, te pokriću neophodnih troškova za dodatnu edukaciju zaposlenih, implementacijom ovog standarada obezbijediće se i dugoročne koristi u vidu veće transparentnosti, boljeg upravljanja rizicima, odnosno većim šansama za rast i konkurentnosti osiguravača na regionalnom i evropskom tržištu.

Uspješna primjena koncepta S2 koja se očekuje ulaskom Crne Gore u EU, kao i primjena MSFI 17 u 2026. godini, zahtijeva odgovoran pristup navedenim inovacijama od strane svih učesnika na tržištu osiguranja. Iz tog razloga, kako Agencija za nadzor osiguranja Crne Gore (ANO) kao regulator tržišta, tako i sama društva za osiguranje, moraju obezbijediti da zaposleni u sektoru osiguranja, a posebno oni u finansijskim i aktuarskim sektorima, budu adekvatno pripremnjeni za rad po novim pravilima struke. Ovo uključuje kontinuiranu profesionalnu edukaciju, kao i saradnju sa stručnjacima iz zemlje i inostranstva u oblasti računovodstva, aktuarske nauke, rizika i investicija.

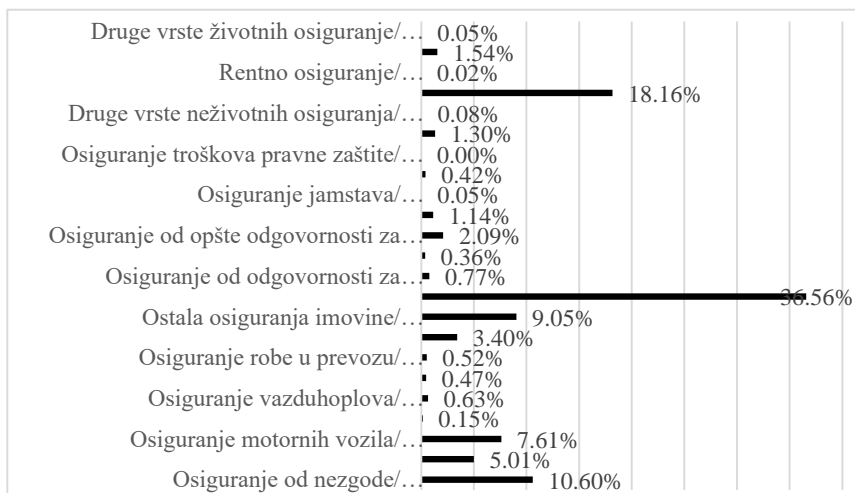
Specifičnosti crnogorskog tržišta osiguranja i najznačajnije novine

Tržište osiguranja Crne Gore je na nižem stepenu razvoja u odnosu na zemlje Evropske unije, prvenstveno usljed lošeg životnog standarda stanovništva, ali i drugih ekonomskih i političkih faktora koji ograničavaju njegov rast i razvoj. Nivo razvijenosti tržišta osiguranja može se pratiti pomoću više pokazatelja, od kojih su ključni: a) bruto fakturisana premija osiguranja; b) penetracija osiguranja kao učešće bruto fakturisane premije u bruto domaćem proizvodu; c) gustina osiguranja kao iznos bruto fakturisane premije osiguranja po glavi stanovnika i d) struktura portfelja osiguranja, odnosno zastupljenost pojedinih vrsta i proizvoda osiguranja na samom tržištu osiguranja i dr.

U toku 2023.godine, na crnogorskom tržištu osiguranja poslovima životnih osiguranja bavilo se četiri društva za osiguranje, dok je pet društava nudilo proizvode neživotnih osiguranja. Iako je potencijal tržišta osiguranja u Crnoj Gori je i dalje prilično neiskorišćen, evidentan je trend rasta njegovih osnovnih pokazatelja. Rastom bruto fakturisane premije, kako neživotnih tako i životnih osiguranja u 2023. godini, ukupna bruto fakturisana premija osiguranja na nivou tržišta u Crnoj Gori povećana je za oko 10% u odnosu na 2022. godinu i iznosila je približno 120 mil.€. Da crnogorski građani uglavnom osiguravaju ono što moraju,

najbolje potkrepljuju podaci o penetraciji osiguranja. Dok se prosječna penetracija osiguranja u Evropi kreće na nivoima većim od 7,4%, u Crnoj Gori, u poslednjoj deceniji ona se kreće na prosječnom nivou od oko 2%. Takođe, dok je prosječan iznos potrošenog novca na osiguranje u Evropi po glavi stanovnika iznosio 2.093€¹, građani Crne Gore u te namjene su tokom 2023. godine trošili oko 188 eura godišnje². Svakako, gustina osiguranja u Crnoj Gori ostvaruje umjeren rast. U odnosu na 2022. godinu, kada je iznosila 175,5€, gustina osiguranja je u 2023.godini povećana za oko 7%³.

Tržište osiguranja Crne Gore karakteriše mali broj vrsta osiguranja, kao i dominacija obaveznih osiguranja u saobraćaju i to na nivou od oko 38%. Ukupna životna osiguranja u 2023.godini kretala su se oko 20% ukupnog tržišnog portfelja. Ovaj procenat je relativno stabilan u posljednjih 5 godina, jer se učešće životnog osiguranja kreće u prosjeku od 19-20% ukupnog portfelja. Pregled učešća vrsta osiguranja u ukupnom tržišnom portfelju u 2023. godini, nalazi se na grafikonu 1. Svi navedeni podaci ukazuju da se crnogorsko tržište osiguranja nalazi u fazi razvoja.

Grafikon 1: Portfelj tržišta osiguranja Crne Gore u 2023. godini⁴

Na crnogorskom tržištu osiguranja mogu se izdvojiti i sledeće ključne novine koje su se realizovale u prethodnoj godini i to:

- a) Uvođenje *Unit-linked proizvoda* životnog osiguranja – uspostavljen je zakonski okvir koji je omogućio prodaju ove specifične vrste životnog osiguranja u Crnoj Gori od 1. juna 2023.godine;
- b) Rast premije dobrovoljnog zdravstvenog osiguranja – koji je nastao dominantno zbog velikog broja nerezidenata kojima je to jedina zdravstvena zaštita, ali i usljed starenja stanovništva, te potrebe građana za efikasnijom medicinskom dijagnostikom i savremenom zdravstvenom zaštitom i njegom;
- c) Izmjene Zakona o osiguranju Crne Gore – izmjene regulatornog okvira koje podstiču unapređenje razvoja tržišta kao i nadzorne prakse.

Implementacija novih proizvoda osiguranja je tema o kojoj se kontinuirano govori, a koja je ujedno i pokazatelj dinamike razvoja tržišta osiguranja. *Unit-linked* jeste specifičan proizvod životnog osiguranja koji kombinuje štednju i investicije, odnosno tradicionalno životno osiguranje i investiciju dijela premije u jedinice otvorenih investicionih fondova. Kod ovih proizvoda osiguranja, pored zagarantovane minimalne osigurane sume, osiguranik ima prava na realizovane prinose od plasmana. Tačnije, osiguravajuća kompanija snosi rizik od nastanka osiguranog slučaja, dok se rizik od investiranja premije osiguranja prenosi se na osiguranika. Koliki će biti rizik investiranja zavisi od samog osiguranika, tj. od njegove sklonosti ka riziku. Zahvaljujući zakonskom okviru koji obuhvata Zakon o osiguranju Crne Gore, Zakon o obligacionim odnosima, Zakon o otvorenim investicionim fondovima, kao i Pravilnicima koji bliže opisuju na koji način se obavljaju poslovi vezani za *Unit-linked* proizvode osiguranja, omogućena je prodaja ovih proizvoda od juna 2023.godine. Uz razvoj investicionih proizvoda na finansijskom tržištu Crne Gore, te adekvatnu promociju, informisanost i edukaciju

građana o prednostima koje daje *Unit-linked* proizvod životnog osiguranja, može se očekivati dalji rast i razvoj tržišta osiguranja, ali i jačanje uloge osiguravača kao institucionalnih investitora.

Rast nerezidenata i veća potreba za savremenom medicinskom zaštitom, jesu faktori koji su uticali na rast tražnje za proizvodima zdravstvenog osiguranja. Bruto fakturisana premija zdravstvenih osiguranja u 2023. godini bila je za oko 33% veća u odnosu na prethodnu godinu. Ovakav rast premije ostvaren je dominantno usljed prodaje zdravstvenog osiguranja strancima. Zbog specifičnosti zdravstvenog sistema u Crnoj Gori, nedovoljnih kapaciteta a time i slabijeg kvaliteta zdravstvene usluge i zaštite, neophodno je raditi na unapređenju dobrovoljnog zdravstvenog osiguranja u Crnoj Gori. Dobrovoljno zdravstveno osiguranje će dominantno zavisiti od implementacije strategije razvoja u oblasti zdravstva u Crnoj Gori, koja će se u jednom dijelu ogledati kroz rast tražnje crnogorskih građana za dopunskom zdravstvenom zaštitom, kao i ponude proizvoda zdravstvenog osiguranja od strane osiguravajćih kompanija u Crnoj Gori.

Agencija za nadzor osiguranja je u 2023. godini u saradnji sa resornim Ministarstvom finansija inicirala i sprovela niz aktivnosti na pripremi izmjena i dopuna Zakona o osiguranju. Izmjene regulatornog okvira podstaknute u cilju unapređenja razvoja tržišta osiguranja, ali i nadzorne prakse, su sledeće⁵:

1. uvođenje novih kategorija licenciranih lica u djelatnost osiguranja te podsticanje “ Business to business” (B2B)⁶ kanala prodaje:
 - poslove posredovanja u osiguranju mogu da obavljaju i sporedni posrednik u osiguranju⁷ i preduzetnik-posrednik u osiguranju⁸, a poslove zastupanja i sporedni zastupnici u osiguranju;

2. uvođenje i razrada principa ulaganja sredstava zasnovanih na međunarodnim standardima u upravljanju rizicima, te unapređenjem stepena zaštite interesa osiguranika, korisnika osiguranja i trećih lica u skladu sa standardima koji važe u Evropskoj uniji:

- propisana je obaveza društava za osiguranje da internim aktom urede najmanje ulaganje u imovinu za pokriće tehničkih rezervi i to na način koji je primjeren prirodi i trajanju obaveza iz ugovora o osiguranja, odnosno dospijeću tih obaveza (Član 90a i Član 90b Zakona o osiguranju)

Društvo za osiguranje može da ulaže samo u imovinu čije rizike može da identifikuje, izmjeri i prati, da tim rizicima upravlja, izvještava o njima i koje na odgovarajući način uzima u obzir prilikom sopstvene procjene rizika i solventnosti. Prilikom ulaganja u imovinu, važno je obezbijediti sigurnost, kvalitet, likvidnost, profitabilnost i raspoloživost investicionog portfolija u cjelini. To dalje znači da su kompanije dužne da procjenjuju makroekonomske okolnosti, uzimajući u obzir poremećaje na finansijskim tržištima, tržištima nekretnina i krizne situacije koje bi mogle da dovedu do nelikvidnosti investicionog portfolija ili njegovog značajnijeg gubitka.

Novi regulatorni zahtjevi – Solventnost II i MSFI 17

Značajno izmijenjen poslovni ambijent u poslednje dvije decenije povećao je brojnost i kompleksnost rizika sa kojima se suočavaju društva za osiguranje. Direktiva S2 ima za cilj da razvije i podrži sposobnost osiguravača da prepoznaju i razumiju rizike kojima je izloženo njihovo poslovanje, te obezbijede potreban kapital za njihovo pokriće. Ključni zahtev koji koncept S2 nameće osiguravajućim društvima jeste implementacija sveobuhvatnog sistema upravljanja rizicima, koji podrazumeva potrebu sistematskog identifikovanja svih rizika, njihovih

međuzavisnosti i mogućnosti koje osiguravajućim društvima stoje na raspolaganju, kako bi se obezbijedila zaštita osiguranika i korisnika osiguranja na finansijski stabilnim tržištima.

Slika 1: Solventnost II – trostubna struktura organizacije⁹

Neke od karakteristika direktive Solventnost II su sledeće¹⁰:

- Model insistira na principima, a ne na detaljnim pravilima;
- Obračun solventnosti se bazira na tržišno konzistentnim vrijednosnim parametrima;
- Potreba da se eksplicitno kvantifikuje uzajamna zavisnost rizika će podsticajno djelovati na osiguravače da koriste sopstvene metode kojima će mjeriti rizik;
- Projekat se oslanja na tri stuba Bazel modela koji sadrže kvantitativne zahtjeve (pravila za finansijske izvore), kvalitativne zahtjeve (pravila koja se odnose na proces supervizije i menadžment rizikom), kao i marketing disciplinu (objelodanjivanje podataka, transparentnost i izvještavanje supervizije).

Zahtjevi za kapitalom u okviru prvog stuba solventnosti doprinose njegovoj efikasnijoj alokaciji zbog samog pristupa riziku poslovanja. Prvim stubom teži se adekvatnom vrednovanju imovine i obaveza osiguravača, tj. izračunavanju tehničke rezerve i određivanju minimalnog i solventnog kapitala. Solventnost II teži harmonizaciji metoda za obračun tehničkih rezervi i njihove podudarnosti sa inovacijama u okviru Međunarodnih standarda finansijskog izvještavanja (IFRS). Preporuka je da se obračun obaveza u osiguranju bazira na očekivanoj sadašnjoj vrijednosti novčanih tokova, tj. na tzv. "najboljoj procjeni", uključujući i utvrđivanje eksplicitne rizične margine kapitala. Shodno tržišno konzistentnoj procjeni imovine i obaveza, predočavaju se dva nivoa kapitalnih zahtjeva:

1. Minimalni kapitalni zahtjevi (*MCR- Minimum Capital Requirements*) koji ukazuju na iznos kapitala ispod kojeg je isplata obaveza iz osiguranja neizvjesna, tj. na granicu kapitala ispod kojeg se rizik za osiguranike smatra neprihvatljivim. Komitet evropskih supervizora osiguranja i penzijskih planova (CEIOPS) predlaže da se MCR izračunava na bazi pristupa jednostavne formule, dok je jedan od predloga Komisije da se iznos minimalnog kapitala kreće u rasponu od 20-50% zahtijevanog solventnog kapitala (SCR) ¹¹ .
2. Zahtjev za solventnim kapitalom (*SCR*) treba da obezbijedi nivo kapitala koji omogućava kompaniji da apsorbira sve nepredvidive štete i da pruži adekvatnu sigurnost osiguranicima da će plaćanja biti izvršena po dospelju obaveza. Drugim riječima, dok MCR predstavlja minimalni zahtjev za kapitalom, SCR se može definisati kao najviši zahtjev za kapitalom koji treba da pokrije rizike.¹² Zahtijevani solventni kapital može se utvrditi primjenom standardnog pristupa riziku (standardna formula), ili internim modelom mjerenja rizika osiguravača koji mora prethodno biti odobren od strane nadzornog organa. Više od 90% evropskih kompanija, tj. grupa, primjenjuju standardni pristup mjerenja¹³.

Drugi stub direktive Solventnost II ukazuje na principe djelovanja nadzornih organa, internu kontrolu i „risk menadžment“ kompanije. Ključni elementi drugog stuba su kontrola internih modela rizika, upotreba «stress» testova i kvalitet procesa upravljanja u cilju smanjenja rizika. „Stress“ testovi služe kao specijalna vrsta analize scenarija za utvrđivanje potencijalnog gubitka portfolija tokom perioda ekstremnih fluktuacija na tržištu. Za realizaciju ovog stuba takođe postoje određena ograničenja, od kojih su najznačajnija: a) implementacija samog predviđenog sistema upravljanja, odnosno politika i procedura u cilju zadovoljavanja ORSA (*Own Risk & Solvency Assessment*), b) razvoj kontrolnih funkcija, c) razvijanje i primjena ERM-a (*Enterprise risk management*) strategije u skladu sa zahtjevima Solventnosti II, d) kreiranje procesa za definisanje okvira izloženosti riziku¹⁴.

Trećim stubom teži se izgradnji transparentnosti i otvorenosti kompanija kako bi se pojačali tržišni mehanizmi i supervizija. Cilj ovog stuba je stvaranje složene slike o rizicima sa kojima se suočavaju osiguravajuće kompanije, što je svakako od velike važnosti za osiguranike, investitore, rejting agencije, ali i za ostale zainteresovane privredne subjekte. Pravilima trećeg stuba od osiguravajućih kompanija će se tražiti da javno objelodanjuju određene podatke sa ciljem jačanja tržišne discipline poslovanja, a što svakako predstavlja i posebnu podršku stabilnosti ukupnog finansijskog sektora.

Primjena direktive Solventnost II u našoj zemlji očekuje se ulaskom Crne Gore u EU. S obzirom da crnogorsko tržište osiguranja čine društva koja su „kćerke-kompanije“ društava čije se sjedište nalazi u zemljama EU i uvažavajući aktivnosti koje se odnose na pripremu za implementaciju Direktive, može se konstatovati da su društva za osiguranje relativno spremna na ovu vrstu regulatornog izazova. Matična društva crnogorskih osiguravajućih kompanija od 2016. godine primjenjuju obračune i procedure definisane Direktivom. Obračun, sastavljanje

izvještaja i izvještavanje po osnovu ove direktive u Crnoj Gori je trenutno na internom nivou, odnosno kompanije izvještavaju samo svoja matična društva, dok obaveza izvještavanja prema Agenciji za nadzor osiguranja Crne Gore (ANO), kao regulatoru, ne postoji. Uputstva i smjernice za odgovarajuće obračune i izvještaje crnogorska osiguravajuća društva dobijaju od svojih matičnih društava, a u skladu sa Direktivom. Ove izvještaje zaposleni u aktuarskoj službi i službi računovodstva i finansija izrađuju na kvartalnom i godišnjem nivou. S druge strane, ANO, takođe, sprovodi odgovarajuće pripreme aktivnosti kako bi cjelokupno tržište što bolje odgovorilo zahtjevima direktive Solventnost II u trenutku početka njene primjene. Stoga, ovim se potvrđuje relativna spremnost tržišta za ovaj regulatorni izazov.

Prema Uredbi (EZ) br. 1126/2008, Međunarodni standard finansijskog izvještavanja 4 – Ugovori o osiguranju, ima za cilj objavljivanje podataka kojima se određuju i objašnjavaju iznosi u finansijskim izvještajima osiguravača, koji proizlaze iz ugovora o osiguranju, te kojima se pomaže korisnicima finansijskih izvještaja da razumiju iznos, vrijeme i neizvjesnost budućih novčanih tokova od ugovora o osiguranju.¹⁵ Ovim standardom se sva objelodanjivanja vezuju za ugovor o osiguranju, pa shodno tome nije obezbijeđena adekvatna transparentnost i uporedivost finansijskih izvještaja, što negativno utiče na donošenje poslovnih odluka. Iz tog razloga uvodi se standard MSFI 17 koji treba da ukloni nedostatke prethodnog. Cilj MSFI 17 je da osigura da svaki subjekt odnosno društvo koje izdaje ugovore o osiguranju vjerno i dosljedno prikaže sve relevantne informacije o ugovorima, uključujući informacije o različitim komponentama trenutne i buduće profitabilnosti.¹⁶ Ovim standardom se želi postići sveobuhvatan računovodstveni okvir za društva za osiguranje koji se sastoji od kvantitativne (izračuni, modeliranje i sl.) i kvalitativne (rizici, objavljivanje) osnove.

Ažurno mjerenje rizika jedno je od najvažnijih osobina modela MSFI 17, koji se bazira na vremenskoj vrijednosti novca, pa obaveze imaju različite vrijednosti u zavisnosti od očekivanog datuma dospijea.¹⁷

MSFI 17 je zapravo proces koji treba realizovati u nekoliko koraka. Prvo, treba definisati i identifikovati ugovore o osiguranju, a zatim izdvojiti elemente ugovora koji se tretiraju unutar drugih računovodstvenih standarda (derivati, opcije, posebne investicijske komponente i sl.). Nakon toga, treba izvršiti klasifikaciju ugovora, što podrazumijeva i definisanje jedinice računovodstvenog obračuna. Tačnije, neophodno je klasifikovati ugovore u grupe na osnovu sličnih karakteristika rizika, a onda izvršiti odabir adekvatnog modela računovodstvenog mjerenja, tj. vrednovanja za svaku grupu ugovora. Sljedeći korak odnosi se na priznavanje dobiti (odnosno gubitka) od ugovora o osiguranju. Na kraju treba prezentovati prihode i rashode, kao i imovinu i obaveze društva, te objelodaniti podatke o ugovorima o osiguranju¹⁸.

Kako bi se ispitala spremnost tržišta osiguranja Crne Gore za primjenu MSFI 17, koja se očekuje od januara 2026. godine, autori rada su 2023. godine sprovedi anketu među zaposlenima u svim osiguravajućim kompanijama u Crnoj Gori i tom prilikom dobili mišljenje od 52 ispitanika, na pitanja koliko osiguravajuće kompanije u Crnoj Gori sprovode određene aktivnosti po pitanju buduće primjene MSFI 17, odnosno koliko je crnogorsko tržište osiguranja spremno za početak primjene istog.

Većina ispitanika je naglasila da se sprovodi interno izvještavanje po MSFI 17 od početka 2023. godine, zbog potreba matičnih kompanija koje se nalaze u nekoj od zemalja EU. Takođe, ispitanici su istakli da će zbog značajnih razlika između trenutnog MSFI 4 i očekivanog MSFI 17, doći i do promjena u poslovanju osiguravajućih društava u Crnoj Gori. Većina ispitanika je naglasila da je podrška matičnih kuća crnogorskim osiguravajućim društvima u procesu pripremnih

aktivnosti, kao i u trenutnom procesu internog izvještavanja, na vrlo zadovoljavajućem nivou. To upućuje na zaključak da postoji prenos znanja i iskustva iz drugih, evropskih zemalja, odnosno postoji šansa za efikasnu primjenu MSFI 17 na crnogorskom tržištu osiguranja. Odgovori ispitanika o ograničenjima primjene MSFI 17 u Crnoj Gori, ukazuju da su ona ipak značajna. Ključna ograničenja se odnose na nedovoljno znanja o samom standardu, tj. nedovoljnu edukaciju. Tačnije, problem nedovoljnog stručnog kadra, kao i neprilagođenost standarda karakteristikama crnogorskog tržišta osiguranja, dodatno može otežati proces primjene MSFI 17.

Kao što je i ranije kroz rad navedeno, početak primjene MSFI 17 u Crnoj Gori se očekuje od 1. januara 2026. godine. Stoga, u cilju što uspješnije pripreme za implementaciju MSFI 17, ANO je u krajem 2023. godine usvojila "Strateški plan aktivnosti sektora osiguranja za primjenu MSFI 17 od 01.01.2026. godine". Ovim planom je predviđeno formiranje Radne grupe za MSFI 17, koja će sadržati četiri podgrupe i to: podgrupu za segment neživota, podgrupu za segment života, podgrupu za računovodstvena pitanja i podgrupu za statistiku i izvještavanje. S obzirom da se i sam standard zasniva na velikoj dozi subjektivnosti bez obzira na osiguravačev portfelj i način njegovog poslovanja, cilj radne grupe jeste razmjena iskustava između članova radne grupe kako bi tržište što bolje u odgovorilo zahtjevima ovog standarda izvještavanja. Tokom rada grupe, u periodu od dvije godine, predsjednik radne grupe treba da predloži određene izmjene zakonodavnog okvira djelatnosti osiguranja, kako bi ANO, kao regulator, mogla na vrijeme započeti navedene procese. Na osnovu prethodno izloženog, može se zaključiti da se društva za osiguranje, ali i samo tržište adekvatno priprema za primjenu MSFI 17.

Zaključak

S obzirom na o da crnogorsko tržište osiguranja očekuju mnogi izazovi u postupku pristupanja EU tržištu osiguranja, za očekivati je da će ANO i dalje, u narednom periodu, raditi na unapređenju regulatornog okvira u dijelu sistema upravljanja u društvima za osiguranje, sprovesti sve pripremne aktivnosti za izradu novih zakonskih rješenja u skladu sa odredbama direktive Solventnost II i zahtjeva koje nosi MSFI 17, odnosno raditi na daljem unapređenju kadrovskih i infrastrukturnih kapaciteta.

Gljučni imperativ direktive S2, sadržan je u integraciji i kvantifikovanju svih rizika kojima je izloženo osiguravajuće društvo. To proširuje djelokrug i kompetenciju aktuara, odnosno njihovu ulogu u ispunjavanju novih zahtjeva. Aktuari zadržavaju odgovornost u pogledu koordinacije obračuna tehničkih rezervi u odabiru metoda, modela i pretpostavki za obračun, proceni kvaliteta korišćenih podataka, analizi najbolje procjene obaveza osiguravača itd. Međutim, u redizajniranom poslovnom okruženju, njihova ingerencija se proširuje i na procjenu preuzimanja pojedinih rizika u osiguranje, procjenu adekvatnosti reosiguranja, kao i na izvještavanje uprave i supervizora o opravdanosti njihovih izbora i odluka.¹⁹

Odredbe MSFI 17 mogu imati uticaj na to kako će kompanije dalje poslovati, odnosno donositi odluke o proizvodima osiguranja, načinima njihovog plasiranja i opštem upravljanju. Za mnoge kompanije i grupacije, uvođenje MSFI 17 predstavljaće jednu vrstu revitalizacije poslovanja, unapređenje operativnih i finansijskih sistema, odnosno značajnu finansijsku transformaciju. Iako implementacija standarda podrazumijeva dodatne i ne male troškove u pogledu kadrovske, informatičke i generalno opšte tehničke podrške, očekivanja su da će ih koristi od njegovog uvođenja ipak nadmašiti. Efekti primjene MSFI 17 zavisice generalno od vrste i prirode ugovora o osiguranju, kao i od (ne)kompatibilnosti trenutnih računovodstvenih politika i zahtjeva koje nosi MSFI 17.

Direktiva S2 je nastala sa ciljem jačanja jedinstvenog evropskog tržišta osiguranja i reosiguranja kako bi se preko definisane regulative obezbijedila bolja zaštita osiguranika, a samim tim i obezbijedio veći stepen povjerenja osiguranika u tržište osiguranja uopšte²⁰. S druge strane, MSFI 17 dizajniran je kako bi postigao cilj dosljednog i transparentnoga računovodstva, s ujednačenim pristupom u mjerenju i objavljivanju za sve ugovore o osiguranju. MSFI 17 posljedično bi trebao dati i bolji uvid u poslovne modele osiguravača, a tržišno - konzistentno i na rizicima utemeljeno mjerenje obaveza, će bolje prikazivati ekonomsku stvarnost. Sve navedeno stvara potporu za učinkovito upravljanje rizicima te omogućuje akcionarima važan uvid u poslovni model, izloženost i uspješnost društva.²¹ Primjena navedena dva regulatorna okvira značajno će uticati na unapređenje crnogorskog tržišta osiguranja i njegovo povezivanje sa jedinstvenim evropskim tržištem.

Dakle, osnov za primjenu direktive S2 i MSFI 17 u Crnoj Gori jeste obezbjeđenje edukovanog kadra koji će stručno podržati implementaciju nove regulative sektora osiguranja. Kadar mora biti sposoban da ispratiti sve savremene trendove i to ne samo iz oblasti osiguranja i aktuarstva, već i iz informacionih tehnologija, revizije, računovodstva i dr. Prema tome, osiguravajuće kompanije moraju najviše resursa uložiti u odgovarajuću edukaciju svojih zaposlenih, jer će nakon toga i sama primjena regulative biti olakšana. Uz to svakako trebaju iskoristiti prednost što su dio međunarodnih osiguravajućih kompanija, koje su već počele sa primjenom datih regulativa.

NAPOMENE-NOTES

¹ Vidi: www.insuranceeurope.eu

² Gustina je izračunata uzimajući u obzir broj stanovnika od 633.158, kako je pokazano popisom iz 2023. godine.

³ Agencija za nadzor osiguranja Crne Gore. *Izveštaj o stanju na tržištu osiguranja u Crnoj Gori 2022*, www.ano.me

⁴ Izvor: Agencija za nadzor osigurnja, Preliminarni izvještaj za tržište osiguranja za 2023. godinu, www.ano.me

⁵ Vidjeti više: Zakon o osiguranju ("[Sl. list Republike CG](#)", br. 078/06, 019/07, [Sl. list CG](#)", br. 053/09, 073/10, 040/11, 045/12, 006/13, 055/16, 146/21, 034/24 od 12.04.2024.)

⁶ Alternativni kanali prodaje se odnose na prodaju i distribuciju posebno dizajniranih osiguravajućih proizvoda putem prodajne mreže partnerskih preduzeća. Ovaj model saradnje podrazumijeva da se proizvod osiguranja prodaje u paketu sa osnovnim proizvodom partnera, ili se može dodatno ugovoriti da nadopunjuje osnovni proizvod

⁷ Sporedni posrednik u osiguranju je pravno lice, osim kreditnih institucija i lica koja obavljaju poslove zastupanja, koje uz pravo na proviziju, obavlja poslove posredovanja u osiguranju kao sporednu djelatnost na osnovu prethodne saglasnosti i posreduje samo za proizvode osiguranja koji služe kao dopuna robi ili usluzi koje taj posrednik pruža kao svoju pretežnu djelatnost.

⁸ Preduzetnik - posrednik u osiguranju je fizičko lice koje obavlja djelatnost posredovanja u osiguranju kao jedinu djelatnost na osnovu dozvole

⁹ Izvor: Novović Burić M. (2016): Primjena direktive „Solvency 2“ i novi pristup rizicima na crnogorskom tržištu osiguranja, XI Kongres računovođa i revizije Crne Gore, Zbornik radova

¹⁰ Solvency II: an integrated risk approach for European insurer. SIGMA, No. 4/2006, Swiss RE, <https://www.swissre.com/>

¹¹ Solvency II Directive, European Committee, Third Quarter Update 2008. www.ec.europa.eu

¹² EIOPA. (2014). *Technical Specifications for the Preparatory Phase (Part I)*. EIOPA-14/209. Frankfurt, European Insurance and Occupational Pensions Authority, https://www.eiopa.europa.eu/index_en

¹³ Evropska komisija. (2019). *Izveštaj Komisije Evropskom parlamentu o primjeni Direktive 2009/138/EZ Evropskog parlamenta i Vijeća*, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/?uri=CELEX%3A52018DC0169>

¹⁴ Milijana Novović Burić, "Primjena direktive „Solvency 2“ i novi pristup rizicima na crnogorskom tržištu osiguranja", *Perspektive računovodstva i revizije pred ulazak u EU, Međunarodni kongres, XI Kongres računovođa i revizije Crne Gore*, Zbornik radova, ISBN 978-9940-9399-6-0, 2016. str. 324

¹⁵ Cilj MSFI 4, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/?uri=celex%3A32008R1126> (datum pristupa: 19.8.2023. godine)

¹⁶ Katarina Mikić, "Vrednovanje obveza iz Ugovora o osiguranju prema MSFI 17". Sveučilište u Zagrebu, Prirodoslovno-matematički fakultet, Zagreb, (Završni specijalistički), 2021, str. 5.

¹⁷ Branko Pavlović, "Šta posle Solventnosti II? IFRS 17 sledeći veliki izazov za osiguravače". *SORS. 28. Susret osiguravača i reosiguravača*, Sarajevo, 2017, str. 221

¹⁸ Milijana Novović Burić, Milan Raičević, "Spremnost crnogorskog tržišta osiguranja za primjenu MSFI 17". *XVIII Međunarodni kongres računovođa i revizora Crne Gore: Računovodstvena/revizorska profesija u funkciji implementacije ciljeva održivog razvoja*. Institut sertifikovanih računovođa Crne Gore i Ekonomski fakultet Podgorica - UCG, Ulcinj, 2023, str.271

¹⁹ Zlata Đurić, Zoran Jovanović, "Izazovi u primeni Direktive o solventnosti II u Srbiji", *Evropska revija za pravo osiguranja*, Udruženje za pravo osiguranja Srbije, 4-2015, str. 14

²⁰ Milan Raičević, Vladimir Kaščelan, "Solventnost II i MSFI 17: sličnosti i razlike". *XVI Međunarodni kongres računovođa i revizora Crne Gore: Finansijsko-računovodstvene inovacije u funkciji*

pouzdanog finansijskog izvještavanja. Institut sertifikovanih računovođa Crne Gore i Ekonomski fakultet Podgorica - UCG, Bečići, Budva, 2021, str. 371

²¹ Katarina Mikić, "*Vrednovanje obveza iz Ugovora o osiguranju prema MSFI 17*". Sveučilište u Zagrebu, Prirodoslovno-matematički fakultet, (Završni specijalistički), Zagreb, 2021, str. 5.

REFERENCES:

- Buric Novovic Milijana, "Primjena direktive „Solvency 2“ i novi pristup rizicima na crnogorskom tržištu osiguranja", *Perspektive računovodstva i revizije pred ulazak u EU, Međunarodni kongres, XI Kongres računovođa i revizije Crne Gore*, Zbornik radova, ISBN 978-9940-9399-6-0, 2016, str. 318-329.
- Burić Novović Milijana, Raičević Milan, "Spremnost crnogorskog tržišta osiguranja za primjenu MSFI 17". *XVIII Međunarodni kongres računovođa i revizora Crne Gore: Računovodstvena/revizorska profesija u funkciji implementacije ciljeva održivog razvoja*. Institut sertifikovanih računovođa Crne Gore i Ekonomski fakultet Podgorica - UCG, Ulcinj, 2023, str. 267-280.
- Đurić Zlata, Jovanović Zoran, „Izazovi u primeni Direktive o solventnosti II u Srbiji“, *Evropska revija za pravo osiguranja*, Udruženje za pravo osiguranja Srbije, 4-2015, str. 10-18.
- Mikić Katarina, "Vrednovanje obveza iz Ugovora o osiguranju prema MSFI 17". Sveučilište u Zagrebu, Prirodoslovno-matematički fakultet, Zagreb, 2021, str. 3-55, <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:217:111807>
- Pavlović Branko, "Šta posle Solventnosti II? IFRS 17 sledeći veliki izazov za osiguravače", *SORS. 28. Susret osiguravača i reosiguravača*, Sarajevo, 2017, str. 219-234.

- Raičević Milan, Kaščelan Vladimir, "Solventnost II i MSFI 17: sličnosti i razlike". *XVI Međunarodni kongres računovođa i revizora Crne Gore: Finansijsko-računovodstvene inovacije u funkciji pouzdanog finansijskog izvještavanja*. Institut sertifikovanih računovođa Crne Gore i Ekonomski fakultet Podgorica - UCG, Bečići, Budva, 2021, 369-381.
- Agencija za nadzor osiguranja. *Strateški plan aktivnosti sektora osiguranja za primjenu MSFI 17 od 01.01.2026. godine*, 2023, www.ano.me
- EIOPA. *Technical Specifications for the Preparatory Phase (Part I)*. EIOPA-14/209. Frankfurt, European Insurance and Occupational Pensions Authority, 2014, <https://register.eiopa.europa.eu/>
- Evropska komisija. *Izvještaj Komisije Evropskom parlamentu o primjeni Direktive 2009/138/EZ Evropskog parlamenta i Vijeća*, 2019, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/?uri=CELEX%3A52018DC0169>
- Solvency II: an integrated risk approach for European insurer. SIGMA, No. 4/2006, Swiss RE, www.swissre.com
- Solvency II Directive, European Committee, Third Quarter Update 2008, www.ec.europa.eu
- Zakon o osiguranju ("[Sl. list Republike CG](#)", br. 078/06, 019/07, [Sl. list CG](#)", br. 053/09, 073/10, 040/11, 045/12, 006/13, 055/16, [146/21, 034/24 od 12.04.2024](#))